

# ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

Н. О. Зражевська, асп., КНУТШ

## ГОТИКА І РОМАНТИЗМ: ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ У СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ ДИНАМІЦІ

*У статті висвітлено сутність готичної субкультури, охарактеризовано особливості готичного романтизму та взаємозалежність готики і романтизму в соціокультурній динаміці.*

**Ключові слова:** готична субкультура, романтизм, готичний роман.

*В статті освітлені сутність готическої субкультури, охарактеризовані особливості готического романтизму та взаємозв'язок готики і романтизму в соціокультурній динаміці.*

**Ключевые слова:** готическая субкультура, романтизм, готический роман.

*The article highlights the nature of the gothic subculture. Characterized by particular qualities of Gothic Romanticism. Relationship between gothic and romanticism in the social and cultural dynamics are presented.*

**Keywords:** Gothic subculture, Romanticism, the Gothic novel.

У ХХ і ХХІ ст. готична субкультура виступає простором формування інтенцій та інтересів частини молоді. Це засвідчує, що її виникнення має не випадковий характер, відповідаючи, на наш погляд, заповнити духовні лакуни, що множаться в офіційній просторі культури. І якщо стиль класичної готики приділено достатньо теоретичної уваги, то готична субкультура ще не потрапила у коло зацікавленого наукового інтересу, хоча, на наш погляд, таке дослідження здатне поглибити пов'язані з готикою блоки естетичних, мистецтвознавчих та культурологічних знань.

Готична субкультура – це віддзеркалення процесів, що відбуваються з людською почуттєвістю у постіндустріальному світі. Безліч варіантів можливого вибору надзвичайно ускладнюють процес самоідентифікації особистості: молода людина, потрапляючи в ситуацію такого різноманіття, губиться у пошуку власного Я. Тут і виникає потреба у віднайденні єдиного, об'єднаного системою однакових норм і цінностей, що, власне, і дає субкультуру. У своєму готичному варіанті вона орієнтована на індивідуальність та ірраціональність як форму протиставлення меркантильно-прагматичному суспільству. Водночас це вводить готику в саме життя, позначаючи нею не просто стиль поведінки та зовнішній самовияв, а світогляд, світовідчуття, творчу реалізацію.

Звертаючись до феномену готичної субкультури, ми щоразу з необхідністю торкаємося питання "готичного романтизму", який найчастіше називають "темним". Він, як відомо, апелює до тих людських почуттів, які зазвичай не прийнято демонструвати. Говорячи про темний романтизм, ми маємо на увазі ті аспекти людської почуттєвості, що виражаються у меланхолії, смутку, похмурості та таємничості, суттєво впливаючи на світовідчуття.

То що ж таке готичний романтизм і як він пов'язаний з готикою? Готика з моменту свого виникнення у XII столітті у Західній Європі у своєму цілісному вияві сприяла розвитку піднесених почуттів, духовних поривань, передусім, віруючої людини. Як стиль мистецтва певного історичного періоду, вона мала відповідний духовний ресурс, що відповідав інтересам тогочасного суспільства. Містичність готичного собору захоплювала подих, гра світла і тіні налаштовувала людину на гармонію світосприйняття. Під його склепіннями людина відчувала зв'язок з макрокосмом божественного. Романтизм – продукт Нового часу, як і готика, звертався до таємничості переживань та містичності сприйняття. Як зазначають його дослідники, саме романтики відкрили незвичайну складність, глибину і антиномічність духовного світу людини, нескінченну глибину людської індивідуальності. Людина для романтиків – мікркосмос, малий всесвіт. Важко не погодитись з тим, що напружений інтерес до сильних та яскравих почуттів, до таємних рухів душі, до "нічної" її сторони, потяг до інтуїтивного та несвідомого є сутнісними рисами романтичного світосприйняття [1].

Існуюча поряд з романським стилем, готика на відміну від нього була орієнтована на задоволення тих духовних потреб, які виникали з розвитком суспільства: зростала населення міст, а з ним – і самі міста, ускладнювались суспільні стосунки. Монументальність, суворість і простота романської архітектури вже не могла задовольнити нові духовні вимоги, а з ними – потребу у нових формах художнього вираження.

Піднесеність же готики, цілісно втілена у готичному соборі, справляла надзвичайно сильне враження: стрункий і високий, він здіймався над головою як "ліс склепінь". Велич і разом з тим краса, розкіш і простота, тяжкість і легкість – це такі принади, які ніколи, крім цього часу, не вміщала в собі архітектура [2]. Готика була живим віддзеркаленням символічного, алегоричного та духовного поля європейського середньовіччя, трансформуючись на першому етапі свого існування разом з ним.

В. Г. Вакенродер, маючи на увазі романтичного поціновувача витонченості, писав, що "готичний собор настільки ж йому приємний, як і храм греків; груба войовнича музика дикунів для нього настільки ж милозвучна, як і майстерний хоровий спів" [3]. Таким чином, виявляється зв'язок між готикою і романтизмом. Готика знаходить новий імпульс до розвитку в тілі естетики романтизму і у подальшому розвивається через романтизм. Це свідчить про їхній глибинний зв'язок.

Романтизм, як відомо, є художнім напрямом. Він проголошував цінність духовно-творчої особистості, звертався до почуттів на протигагу пануванню раціональності, виник у XVIII столітті і як ідейно-естетична цілісність проіснував до XIX. Романтик цінував свободу, пристрась і одухотвореність, що. Сьогодні дослідники романтизму, в першу чергу, вказують на протиставлення в ньому почуттєвості культу розуму, підкреслюють мрійливість романтизму, поетичне відношення до природи на протигагу утилітарному ставленню до неї тощо. "Романтика, перш за все – це тип ідейно-емоційного ставлення до життя, в основі якого пок-

ладено глибоко особистісне, напружено-пристрасне прагнення до піднесеного ідеалу, незадоволеність сущим, неможливість задовольнятися повсякденністю, прозаїчним існуванням, спрага іншого, кращого життя [4].

Культ раціональності та прагматичність світобачення у добу буржуазного облаштування надали романтизму особливої популярності, передусім, як протестному настрою, привернувши душі його симпатиків до мрійливого містицизму. На цій хвилі і був відроджений інтерес до середньовічного. При цьому романтичний рух пішов шляхом заміни утилітарних стандартів естетичними інтенціями. Романтики почали створювати псевдо-руїни, стилізовані під готику всупереч пануючому на той час класицизму з його вимогою від архітектури суворой пропорційності, логічної прозорості, простоти та геометричної чіткості. Романтики ж прагнули до свободи творчої особистості, піднесеності та пристрасті в усьому, що їх оточувало. За допомогою такого звернення до готики вони прагнули заповнити брак почуттєвості тоді, коли більше за все поцінювались розум та раціональність.

Поряд з архітектурою романтизм вносить готичні елементи в літературу та живопис. За Г. В. Ф Гегелем, романтична форма мистецтва стверджувала пріоритет духовного змісту над чуттєвою формою [5]. Класичний романтик прагне вирватися з буденного життя чи піднятися над ним, поринувши у світ пристрастей та містики. Найяскравіше це виразилося в літературі. Готичний роман, що інакше можна назвати романом жаху, виник у Новий час і слугував саме цим цілям.

Готичний роман (англ. the Gothic novel), роман "жахів і таємниць" у західноєвропейській та американській літературах є явищем другої половини XVIII і першої половини XIX ст., орієнтованим на тематику і філософію "світового зла". Реакція на раціоналізм просвітницького роману, він зображує надприродне, загадкове, похмуре. Сюжети зазвичай зводяться до таємничих злочинів, герої позначені печаткою року та демонізму [6]. Готичний роман одразу знайшов багатьох прихильників. Досліджуючи готичний роман, Едіт Біркхед дає йому наступну класифікацію:

1) готичний роман (The Gothic Romance); представники: Хорес Уолпол, Клара Рів, Ганна Летиція Барбальд, Мері Шеллі;

2) роман напруги і незрозумілої тривоги (The Novel of Suspense); представники: Ганна Рад кліф;

3) роман жаху (The Novel of Terror); представники: Метью Грегори Льюїс, Ч. Р. Метьюріна;

4) східна повість жаху (The Oriental Tale of Terror); представники: Вільям Бекфорд;

5) сатира на роман жаху (Satires on the Novel of Terror); представники: Джейн Остін, Томас Лав Пікок;

6) коротка повість жаху (The Short Tale of Terror); представники: лорд Булвер-Літтон, Мері Шеллі.

Існують спроби компаративістського аналізу готичного роману. Розвивав саме цю практику Монтегю Саммерс у своїй монографії "Готичний пошук", вказуючи на поширеність жанру готичного роману поряд із кла-

сичним. Обидва існували в один час і виявляли різні тенденції у людському світовідчутті. Монтегю Саммерс наводить таку таблицю порівняння символічного наповнення класичного і готичного романів:

<b>Готика</b>	<b>Класика</b>
Замок	Будинок або особняк
Печера	Альтанка
Стогін	Зітхання
Велетень	Батько
Закривавлений кинджал	Віяло
Завивання вітру	Ніжний бриз
Лицар	Джентльмен без бакенбард
Леді	Головна героїня Ніяких змін: Жінка завжди залишається жінкою
Удар шпагою	Убивчий погляд
Чернець	Старий слуга
Кістки, черепи	Компліменти, сентименти
Свічка	Лампа
Магічна книга з плямами крові	Лист, зрошений сльозами
Загадкові голоси	Шарудіння, рідко зживані слова
Утаємничена обітниця	Тонкий натяк на залицання
Привид	Адвокат чи суддя
Відьма	Стара економка
Рана	Поцілунок
Вбивство опівночі	Весілля

Як ми бачимо, кожний з елементів – відповідників готичного роману – пов'язаний з містичністю і відчуттям "приємного жаху", що завжди підігрівало інтерес до нього.

Засновником готичного роману зазвичай вважають Хораса Уолпола, автора роману "Замок Орранто" (1764 р.), який самим автором був названий "готичною історією". Це дало поштовх до виокремлення жанру в окремий напрям, аж до пародій на нього, зокрема у Джейн Остін, автора "Нортенгерського абатства". Це підтверджує, що на період 1817 року, коли роман, власне, було опубліковано, сам жанр готичного роману вже встиг стати легітимною складовою культури.

Надприродне, містичне, почуттєве, врешті, сам замок як головне місце дії працювали на це. Людина, потрапляючи у таке середовище, опинялася в ірраціональному світі, у вимірі незвичного і надзвичайного, стаючи їх виявом. Залучена у бурхливі пристрасті, охоплена почуттям неопозбутньої трагічності власного життя, людина перестає бути гармонійною особою, підносячись над ним таїною своїх внутрішніх станів, які можна назвати "темними". До них відносять меланхолію, сум, відчуття "приємного" жаху, незрозумілої небезпеки тощо, що передаються через символи та алегорію. Ще давні греки використовували меланхолію (від грец. Melas – чорний, chole – жовч) для позначення сумного настрою. Життєлюбні й оптимістичні греки пояснювали меланхолію пе-

ренасиченням організму чорною жовчю, вважаючи небажаним зовнішній прояв пов'язаного з нею суму.

Поєднуючи у собі мрійливість із загальним відчуттям поразки, хоча об'єктивних підстав для цього може й не бути, меланхолія нерідко супроводжує депресивний стан, який і зараз не прийнято демонструвати загалу, "оголювати" при світлі дня. Насолода жахом, сексуальність так само здебільшого приховуються чи мають приховуватись згідно з нормами суспільного життя. (Правда, у культурі періоду "пост-" можна спостерігати протилежну тенденцію.)

У готичному романі глибинні ірраціональні почуття людини не ігноруються, а розглядаються як важливий елемент її особистісного буття. Саме це буде перейнято готичною субкультурою, що є не рімейком середньовічної готики в її чистому вигляді, а стилем, актуалізованим романтизмом, сповненим романтичними інтенціями. Саме у такому, трансформованому, варіанті вона склала підґрунтя сучасної молодіжної субкультури.

Готична субкультура зародилася наприкінці 70-х років ХХ століття на хвилі пост-панку. Пост-панк – це музичний жанр, який виник у 1970-х роках у Великобританії і був продовжувачем панк-року. На відміну від агресивних мотивів у панку, пост-панк надавав перевагу меланхолії, суму та депресивним моментам у текстах. Готична субкультура, взявши початок з пост-панку, надалі активно розвивається і з часом стає поширеним явищем. Якщо панки 70-х років відрізнялися брутальністю, вираженим бажанням агресивного ставлення до світу, то в готичну субкультуру пішли ті, хто розвинув тенденції пост-панку і абсолютизував їх. Вони так само бачили світову недосконалість, але замість агресії надавали перевагу меланхолії.

Декаданс та темну романтику зазвичай розглядають як визначальні для субкультури готів риси. Якщо декаданс виражав настрої безвиході, спрямованість на індивідуальність, будучи маркером духовної кризи, то темна романтика фактично залишалась тим, чим була і у новочасовому готичному романі – протиставленням глибинного, містичного, чуттєвого світу прагматичності та меркантилізму.

Вольтер, чи Ауреліо Вольтер Ернандес, який називає свою професію "гот", – музикант у жанрі "дарк кабарє", автор кількох книг, аніматор і художник, професор School of Visual Arts в Нью-Йорку, у своїй книзі "Хто такий гот" пише: "Просто носи щось чорне і поведься, як осел, що страждає на меланхолію" [7]. (До речі, почуття гумору, здатність сміятися над собою є ще однією з характерних рис готичної субкультури.)

І сьогодні перепусткою у світ культури є для субкультури готів романтизм, виражений в її інтересі до похмурих балад, готичних руїн та лицарських турнірів. Цей зв'язок простежується і в таких художніх напрямках, як неоромантизм та нова романтика, представлених головним чином у літературі ХІХ–ХХ століть. Неоромантизм став протиставленням реалістичним тенденціям, а також позитивізму та натуралізму тогочасної науки та ідеології. Головний герой неоромантичного роману – смілива та неординарна людина, що прагне прожити своє життя найбільш

яскраво, пережити різноманітні пригоди, несподіванки, небезпеку, розкрившись на повну силу й відстоявши власну свободу. Він підтримував культ ірраціонального, нехтуючи буденним життям – те ж саме ми бачимо сьогодні в субкультурі готів.

Що ж до нової романтики, то це музичний напрям 1980-х років, створений у Великобританії і спрямований на вихід за межі пануючих стереотипів. Так, чоловікові не прийнято було демонструвати емоції – він мав сильним і витривалим, невибагливим у повсякденності. Інше сприймалося як відхилення від норми і піддавалося неприйняттю чи критиці. Чоловіки ж, що представляли нову романтику, демонстрували, як засвідчують це відеоматеріали, вишукані наряди, підкреслюючи в них сексуальність, витонченість, гламурність.

Не зважаючи на деякі спільні риси, готичну субкультуру і нову романтику все ж не слід ототожнювати. Нова романтика більш схильна до зовнішньої яскравості, гедонізму, коли готика живе глибинними почуттями, є більш меланхолійною, хоча в її межах розвиваються різні стилі. Ця меланхолія йде від розуміння світу не як цілком "світлого" місця, де немає темного й цілком природно оповиті журбою.

Готична субкультура орієнтована на сприйняття світу в його цілісності. Вона маніфестує себе, перш за все, як світovidчуття, що проявляється у поведінці і вже потім – через зовнішній вигляд. В субкультурі готів (готичній субкультурі) немає чітких світоглядних рамок, що робить її відкритою для залучення різноманітних елементів. Звернений до потаємних сторін свідомості, готичний світогляд має своєю домінантою прагнення до цілісності бачення. Стосується це і людського образу як діалектичного поєднання та взаємодії світлих і темних сторін. (За твердженнями самих готів, вони схильні до пошуку краси не тільки в "ясних" сторонах життя. Відповідно сприймається ними і смерть – вона розглядається як природна складова життя, про що слід пам'ятати і спокійно приймати.) Звідси й декадентські мотиви субкультури, звернення до темної романтики, містики, індивідуалізму, який часто проявляється у прагнення до самотності. Водночас існують численні клуби, де проводяться фестивалі, присвячені готичній субкультурі.

Субкультура готів має свої характерні особливості. У ній домінує еkleтизм. Серед різних стилів її зовнішнього пред'явлення ми спостерігаємо **класичний** готичний образ, що може поєднувати варіанти багатьох стилів. Він є найстарішим і не має яскраво вираженого прагнення до епатажу або афішування себе як представника субкультури. Окрім нього, можна назвати такі стилі, як: **вікторіанський** (victorian goth), стилізований під відповідну епоху; **ренесанс-стиль** (renaissance goth); **романтик-стиль** (romantic goth); так званий **антикваріат-стиль** (antiquity goth). Всі вони базуються на підборі одягу та аксесуарів, які б передавали дух обраної епохи. **Андрогінний стиль** (androgyn goth) нівелює поняття статі.

У різноманітті стилів готичного вияву присутні й ковбойські елементи (western goth) у **вестерн-гот**. Тісно переплітаються з готичною субкультурою **фетиш-гот** (fetish goth), **вампірський стиль** (vampyre goth), **сайбер-гот**

(cyber goth) з елементами кіберпанк естетики, **мілітарі** (military goth), **трайбл** (tribal goth), **індастріал** (industrial goth), стилі **панк-готи** (punk goth), **лоліта** (lolita goth) та **фейрі-гот** (fairy goth). Необхідністю поєднувати корпоративне життя і бажання висловитися у рамках готичної субкультури викликаний **корпоративний стиль** (corporate goth). Відсутність прагнення до зовнішнього самовираження та ідентифікації себе як гота може виражатися у стилі **джинси-і-футболка** (jeans'n-T-shirt goth), адже відмова від зовнішньої готської ідентифікації не заважає поділяти готичний світогляд та світовідчуття.

Існують і інші стилі і можливості виразити себе у гот-культурі через елементи одягу та аксесуари. У вікторіанському стилі це пов'язано з необхідністю використання дорогих матеріалів і прикрас, у той час як фейрі-гот, досить молодий й переважно жіночий напрям, обмежується недорогими аксесуарами, так званими "фенічками" та браслетами всіляких кольорів і форм. Корпоративний стиль потребує класичного ділового костюмчи загальноприйнятого одягу. Іншими словами, втілення залежить виключно від індивідуального вибору і не визначається регламентом стандарту. Це стосується й обирання пропорції у співвідношенні романтизму і готики.

Протягом свого історичного розвитку готика не втрачала зв'язка з романтизмом від самої його появи. Спочатку від відродив інтерес до неї. Потім, трансформувавшись через романтизм, готика розгорнулася у готичній субкультурі. Ми переконані, що її рух ще не завершений. Сьогодні вона знаходить себе у нових виявах, що підтверджує тяглість готико-романтичного світобачення як компенсаторної форми самоствердження в умовах сучасного браку духовності. Це позиція протиставлення себе утилітарному світу з його культом егоцентричної раціональності. Готика і романтизм повертають людину до світу глибинних переживань, що знаходить попит, а, отже, не все втрачено, є надія на збереження і відтворення духовної квінтесенції людства.

Таким чином, готика у Новий час актуалізувалася романтизмом завдяки їхній сутнісній спорідненості: тяжіння до містики та ірраціональності, таємничого та піднесеного, прекрасного і потворного, жажливого та хвилюючого. У своїй соціокультурній динаміці готика по-новому, але знову через романтизм, знаходить себе у субкультурі готів, залишаючись духовно дієвою. Ми певні, що її подальше вивчення у діалектичній взаємодії з романтизмом, дослідження готичних маркерів самопозиціонування у сучасному світі відкриють ще не одну цікаву сторінку перед естетиками, культурологами, соціологами та мистецтвознавцями.

1. *Бонч-Бруевич Е. И.* Литературный энциклопедический словарь / Е. И. Бонч-Бруевич. – М., 1987. – С. 334. 2. *Гоголь Н. В.* Об архитектуре нынешнего времени // Гоголь Н. В. Полное собрание сочинений : [в 14 т. Т. 8. Статьи]. – М. ; Л., 1952. – С. 56–75. 3. *Берковский Н. Я.* Литературная теория немецкого романтизма / Н. Я. Берковский. – Л., 1934. – С. 154. 4. Там же. – С. 79. 5. *Гегель Ф. Г. В.* Эстетика : в 4 т. Т. 1. Лекции по эстетике: Введение. Ч. 1-я: Идея прекрасного в искусстве, или идеал / Ф. Г. В. Гегель ; под ред. М. Лифшица – М. : Искусство. – 1968. – С. 109. 6. *Берковский Н. Я.* Литературная теория немецкого романтизма. – С. 79. 7. *Вольтер.* Кто такой гот? / Вольтер. – Ростов н/Д. : Феникс, 2006. –С. 22.